

Беларуская мова — дзяржаўная мова Беларусі

*“Хто саромеецца роднай мовы, варты таго,
каб і яго добрыя людзі саромеліся.”*

В. Ластоўскі —

акадэмік АН РБ, гісторык, філолаг, Прэм’р-Міністар БНР,
першы дырэктар Нацыянальнага Гістарычнага Музею РБ

.

Беларуская мова — дзяржаўная мова Беларусі

въ культурномъ. Между тѣмъ земли кривичей, полоцкихъ и смоленскихъ, дреговичей и радимичей, войдя въ составъ Литовско-Русскаго государства, очень скоро слились, такъ что уже въ XV в. можно говорить объ единой бѣлорусской народности. Чѣмъ объяснить этотъ фактъ? Литовское правительство, какъ мы увидимъ, далеко не способствовало объединительнымъ русскимъ началамъ, потому что оно остановилось на принципѣ децентрализаціи и областной самостоятельности. Религія не могла явиться такимъ всемогущимъ объединяющимъ элементомъ, потому что при ея единствѣ выдѣлились однако племенные особенности великоруссовъ и малоруссовъ. Правда, религія являлась могущественнымъ связующимъ звеномъ, почвой, на которой сходились интересы русскихъ земель. Но было и еще звено—это общность нарѣчія всѣхъ трехъ племенъ. Различіе въ говорахъ очень рано начало сказыв-

1) На бѣлорусскомъ нарѣчіи говорятъ кромѣ Могилевской, Минской, Витебской и Смоленской губ., за исключеніемъ восточной части послѣдней, еще въ слѣдующихъ губерніяхъ: въ большей части Виленской губ., въ сѣверной части Черниговской, въ Гродненской (половина), въ Сувалкской (Августовскій уѣздъ), наконецъ отдѣльныя поселенія въ Курляндской, Ковенской и на западныхъ окраинахъ Тверской, Калужской и Орловской (въ послѣднихъ трехъ очень нечисто въслѣдствіе метисаціи съ преобладающимъ родственнымъ великорусскимъ племенемъ).

Беларускі этнас склаўся ў XIV-XV стагодзях, калі ўсе беларускія землі былі злучаны ў адзіную дзяржаву.

З таго ж часу гісторыкі і філолагі вызначаюць беларускую (старабеларускую) мову, як дзяржаўную мову краіны — на той час Вялікага княства Літоўскага.

Мапа Вялікага княства Літоўскага, XVII ст.

На ей былі пісаны ўсе дзяржаўныя акты і прывілеі, Статут ВКЛ і Метрыкі Літоўскія.

Адна з першых звестак аб вусным выкарыстанні беларускай мовы — так званая “клятва Кейстута” (брата в. кн. Альгерда і бацкі Вітаўта)

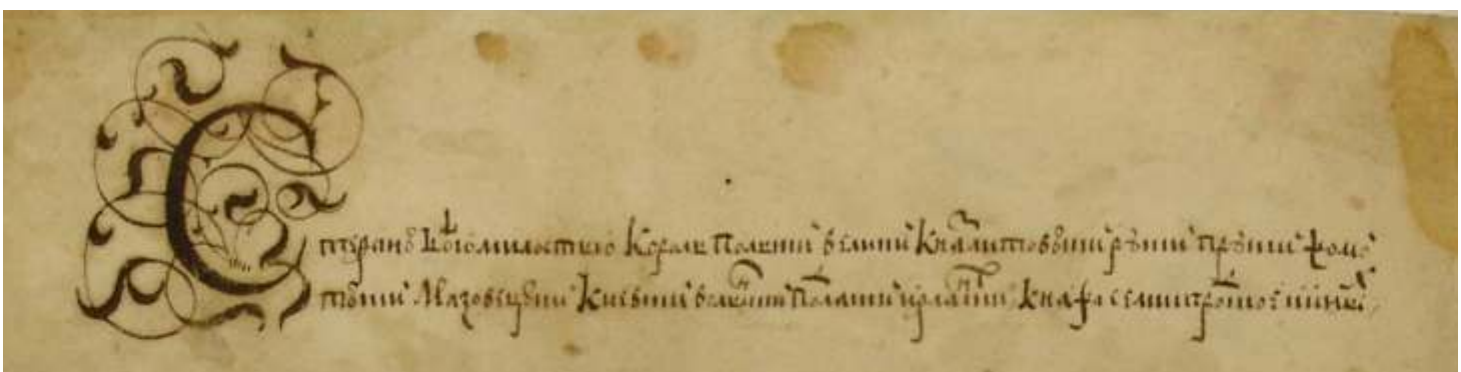
У час пахода ў Вугоршчыну, каб падцвердзіць мірны дагавар, Кейстут забіў быка (рагатую жывелу, *рагаціну*) і ўсклікнуў: “*Рагаціна — розні нашы! Госпад з намі!*”

Гэтыя словы фанэтычна дасканала запісаў лацінамоўны сведка ў Дубніцкай хроніке.

Беларуская мова стала роднай нават дзеля шматлікіх татар хана Тахтамышы, якія перайшлі з ім пад уладу в. князя Вітаўта. Яны ўспрынялі беларускія мову і іменны, але захавалі сваю рэлігію і пісьменнасць. Ад іх засталіся *кітабы* — запісы тэкстаў на беларускай мове арабскімі літарамі.

Да канца XVI стагодзя беларуская мова была адзінай дзяржаўнай мовай ВКЛ. Нават князь Трансільваніі Стэфан Баторый, выбраны в. князем Літоўскім і каралем Польскім, пісал сваі прывілеі старабеларускай мовай. Адзін з іх зараз знаходзіцца ў Нацыянальным архіве РБ.

Прывілей Стэфана Баторыя, старабеларуская мова, Нацыянальны Архіў РБ

У час праўлення Стэфана Баторыя адбываецца ўздым сыстэмы адукацыі ў Рэчы Паспалітай. Найлепшыя навучальныя ўстановы таго часу былі ў езуітаў — каталіцкага манахаўскага Ордэна.

Яны заснавалі Полацкі і Несвіжскі і Віленскі калегіюмы, амаль пры кожнай іх місіі была навучальная установа. Яны актыўна дапамагалі базыліянам — уніяцкаму Ордэну, які займаўся выхаваннем і адукацыяй моладзі.

Аршанскі езуіцкі калегіюм

Базіліянскі манастыр, Мінск

З таго часу мовамі адукацыі становяцца так сама польская і лацінская мовы.

У XVI ст. беларуская мова набывае лацінскую транслітарацыю (запіс лацінскімі літарамі). Карыстанне кірыліцай і лацінкай было вельмі распаўсюджана. Нават, знакамітыя беларускія разьбары па дрэву, якія працавалі ў Маскве, пакінулі свае запісы — як кірыліцай, так і лацінкай.

“Беларуская рэзь” у маскоўскіх саборах

Напрыкацы XVII стагодзя, у 1696 годзе, Канфедэратыўны Сэйм пастанавіў, што дзяржаўныя дакументы павінны ісаца польскаю мовай. Яна стала адзінай дзяржаўнай мовай Рэчы Паспалітай і мовай адукацыі.

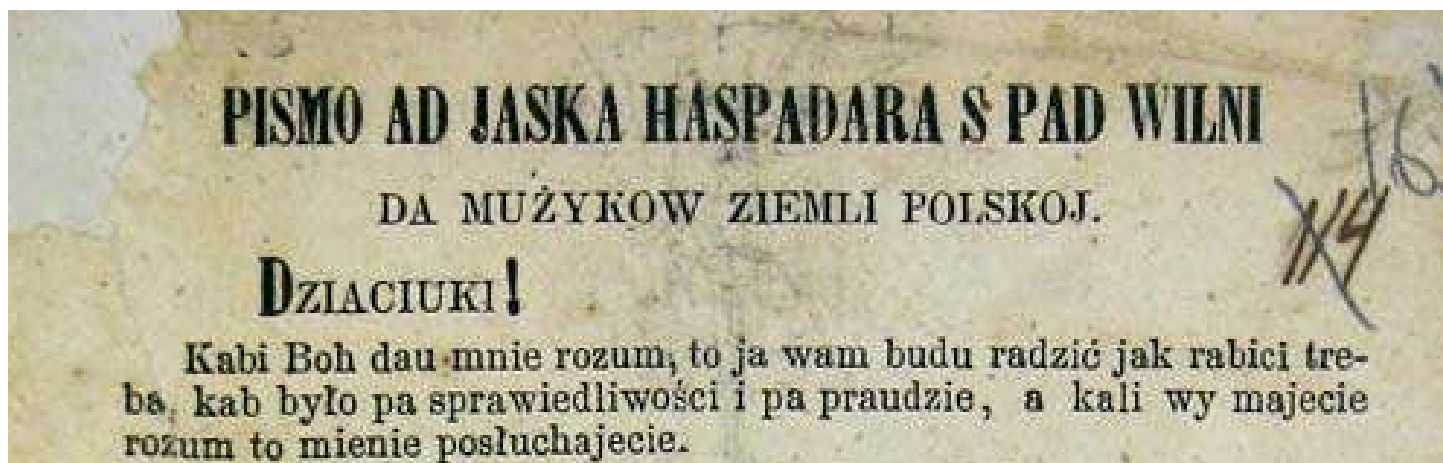
Таксама, як расейская мова ў часы Савецкага Саюза. Усе 15 рэспублік, стаўшых зараз незалежнымі дзяржавамі, мелі адзіную дзяржаўную расейскую мову.

Польская мова становіцца мовай адукаваных людзей, шляхты, гараджан. Але беларуская мова па-ранейшаму заставалася асноўнай “тутэйшай мовай”. Так, назва паэмы Міцкевіча “Дзяды” нават у перакладах на замежныя мовы застаецца нязменнай, бо гэта свята беларускага народнага календара.

Філаматы — польскамоўныя ўрадженцы Беларусі

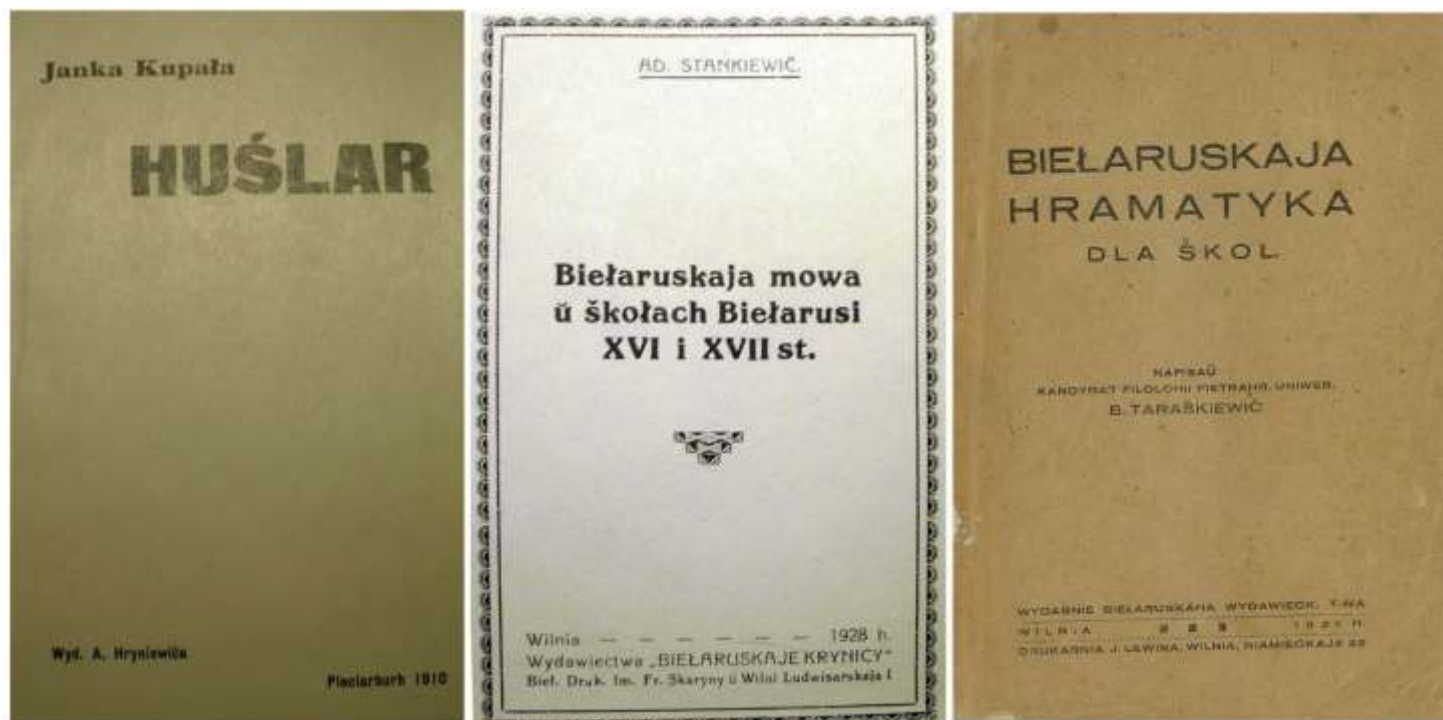
Пасля далучэння да Расейскай Імперыі пасля раздэлаў Рэчы Паспалітай, моўнае становішча не змяняецца і ўсіх адукаваных ўрадженцаў Беларусі лічылі палякімі. Так было да 1863 года — да паўстання Каліноўскага. Свае заклікі да народа і “Лісты з-пад шыбеніцы” ен пісаў лацінкай на беларускай мове.

Зварот К. Каліноўскага да народа

Пасля паўстання 1863 года адзінай мовай — дзяржаўнай і адукацыйнай — становіцца расейская. Так падоўжвалася да Першай Сусветнай вайны і развалу Расейскай Імперыі.

У гэты час беларускамоўныя выданні — газета “Наша Ніва”, падручнікі і кнігі — друкаваліся як кірыліцай, так і лацінкай.

1917г. — адбыўся крах Расейскай імперыі. У 1918-1919 абвешчана Беларуская Народная Рэспубліка і адзінай дзяржаўнай мовай зацвержана беларуская.

На змену БНР у 1919 годзе прыйшла БССР. І на працяг 16 год — з 1920 па 1936 — дзяржаўных моў было чатыры: беларуская, польская, расейская і ідыш.

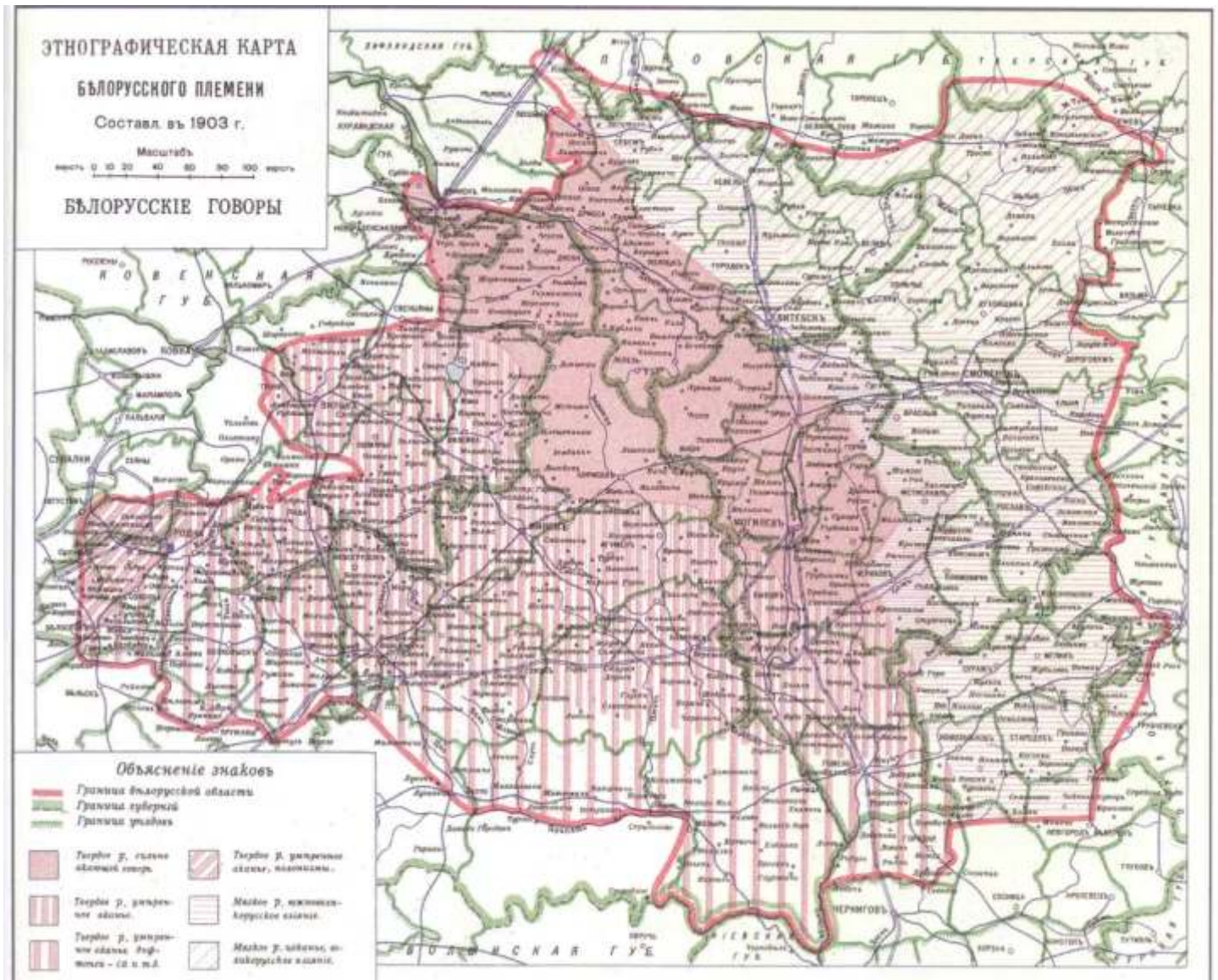
Мински ГУМ, шыльда 1930 года

На гэтых чатырох мовах был надпіс на стужке герба БССР ад 1927 года.

Нягледзячы на спачатку польскамоўную, а потым расейскамоўную адукацыю, беларускай мовай карысталася пераважная большасць “тутэйшых” жыхароў.

У XIX стагодзі Імператарскае Рускае Геаграфічнае Таварыства на працяг 40 год дасылала этнаграфічныя экспедыцыі ў новыя здабытыя землі — так званы Паўночна-Заходні край (6 губерній, раней складаўшыя Вялікае княства літоўскае).

І манавіта мова была асноўнай рысай, па якой складаліся мапы рассялення народаў.

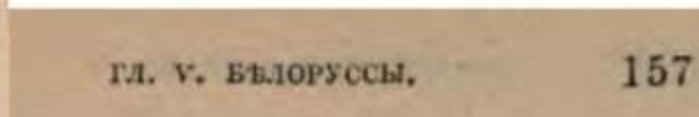

Мапа па выніках экспедыцыі прафесара Е. Карскага, 1903 г.

Нѣкоторая скулатость, которою отличается физіономія центральнаго бѣлорусса, также нисколько не портитъ общаго впечатлѣнія. Вообще бѣлоруссы представляютъ собою едва ли не самый чистый типъ славянскаго племени. Это объясняется тѣмъ, что бѣлорусское племя въ своемъ историческомъ прошломъ не сливалось съ другими народностями, тогда какъ великоруссы, занимая земли финскихъ племенъ, смѣшивались съ ними, а малорусское племя представляетъ собою очень пеструю смѣсь древне-русскихъ племенъ съ тюркскими народностями. Бѣлорусская народность никогда не подвергалась завоеванію неславянскаго племени; даже татары не пошли глубже Смоленской области, по

У 1905 годзе рыхтавалася шматтомнае выданне пад назвай
“Россия. Полное географическое описание.” пад кіраўніцтвам знакамітага навукоўца
і вандроўніка П. Сяменав-Цянь-Шаньскага.

Выданне не было завершана. Дзевяты, амаль апошні том был прысвечаны
Падняпроўю і Беларусі.

Пьянство, быть может, единственная черта, которая съ невыгодной стороны характеризуетъ бѣлорусскаго крестьянина. Въ общемъ же онъ отличается многими весьма симпатичными чертами. Бѣлоруссъ отличается бережливостью, почти скупостью, расчетливымъ веденіемъ хозяйства. На работѣ онъ отличается замѣчательною выдержкой, которая такъ мало гармонируетъ съ его физической хилостью. Оттого бѣлоруссы—прекрасные рабочіе на такихъ трудныхъ работахъ, какъ гонка плотовъ, баржъ, при земляныхъ и мостовыхъ работахъ. Бѣлоруссъ отличается гостепріимствомъ, склонностью къ веселію и доверчивостью, хотя ее можно и не сразу списать. Отсутствие злопамятности въ бѣлоруссѣ рѣзко бросается въ глаза всякому, кто съ нимъ сталкивается. Вообще онъ обладаетъ кроткой натурой. Весьма возможно, что эта черта, плохо понятая поверхностными наблюдателями, создала легенду о приниженности, забитости бѣлорусса. Это мнѣніе широко распространено, но оно далеко не справедливо. Вотъ, напр., впечатлѣніе, вынесенное безпристрастными наблюдателями. „Ходячія представленія о типѣ бѣлорусскаго крестьянина“, говоритъ г. Грузинскій, „рисуютъ его неказистымъ... тщедушнымъ и придавленнымъ тя-

желой жизнью въ болотистомъ, бѣдномъ краю. Мои личныя впечатлѣнія были не таковы. Я увидѣлъ бѣлорусса крѣпкаго сложенія, хотя и худощавымъ... Но главное, я не замѣтилъ и слѣда угнетенности, забитости. Манера держать себя и говорить, дѣйствительно, отличалась отъ великорусской своею медленностью, сдержанностью, но въ ней видѣлась скорѣе степенная важность, я-бы сказалъ, задумчивость, не лишенная достоинства. Выразительныя фізіономіи встрѣчаются очень часто, а среди женщинъ и дѣвушекъ много прямо красивыхъ лицъ“. Эта характе-

ристика особенно важна, потому что это наблюденіе заѣзжаго москвича. Но, спрашивается, почему же создалось, сдѣлалось ходячимъ вообще невыгодное представленіе о бѣлоруссѣ? Это объясняется вотъ чѣмъ: въ 60-хъ годахъ русскіе публицисты изъ всѣхъ силъ старались представить бѣлоруссовъ самымъ несчастнымъ, самымъ угнетеннымъ народомъ въ мірѣ для того, чтобы показать, какъ тяжело отразилось въ краѣ господство польскихъ помѣщиковъ и евреевъ. Публицисты тогда наговорили много нелѣпаго, много и вѣрнаго, забывая, что крѣпостное право окрѣплялось русскими законами, что оно едва-ли легче было и

Сення беларуская мова разам з расейскай з'яўляюцца дзяржаўнымі мовамі нашай краіны.

Беларуская лацінка — тая, на якой пісал свае “Лісты” Каліноўскі — з'яўляецца афіцыйным лацінскім напісаннем. На ей выкананы — такія зараз нязвыклыя — надпісы у Мінскім метрапалітэне.

Да беларускай мовы сення звяртаюцца ня толькі энтузіясты. На ей спяваюць музычныя гурты, ей карыстаюцца у сваёй рэламе прамысловыя лідары, яна шырока распаўсюджваецца у сацыяльных сетках. Нават, замежнікі ствараюць на ей цудоўныя вершы.

"Горад"

Ангела Эспіноса Руіз

Легенда абвешчае, што дзесьці ёсць горад,
Восеньню золата і агню,
Дзе зіма разразае паветра, як тысяча нажоў,
Пакідаючы кроплі крыві, зь якіх будуць расьці кветкі
Вясны, якая заўсёды спазняецца.
Горад, які абмываецца успамінам пра паўночнае мора
Ды старадаўныя сны.
Дзесьці ёсць горад, дзе трэба прабачаць неба
За ягоную шэрасьць, за шчырасьць.
Горад, куды ўсмешкі ідуць на сьмерць,
Дзе хаваецца каханьне пад белай коўдрай,
А паэзія пад зямлёй.
Горад, які выжыў сто бітваў,
Верхам на першабытным кані.
Горад, дзе, быць можа, жыве той чалавек,
І губляецца сярод сумных, чужых твараў у мэтро,
І адначасова бачыш, і ня бачыш.
Горад, дзе хтосьці знаходзіць шчасьце...
А хтосьці, ну, ня тое, праўда, што шчасьце,
Але вельмі падобнае адчуваньне.
Гэтага дастаткова.

*"Я лічу, што беларуская мова вельмі мілагучная і добрая для складання вершаў.
Я гэта адразу заўважыла. Я ведаю недзе 9-10 моў.*

*Ёсць мовы, на якіх я магу лёгка пісаць вершы, а ёсць, на якіх — не.
А па-беларуску выходзіць вельмі натуральна".*

Ангела Эспіноса Руіз.

Распавед пра свой зборнік вершаў “Раяль ля мора”